

Rapport 2011:8

Näsbyholms sätesgård

Arkeologisk förundersökning 2010

Lars Salminen

sydsvensk
arkeologi

Rapport 2011:8

Näsbyholms sätesgård

Arkeologisk förundersökning 2010

Lars Salminen

Näsbyholm 2:1
Fornlämning nr 4
Gårdslövs socken
Trelleborgs kommun

Sydsvensk Arkeologi AB

Kristianstad

Box 134
291 22 Kristianstad

Malmö

Box 406
20124 Malmö

www.sydsvenskarkeologi.se

© 2011 Sydsvensk Arkeologi AB

Rapport 2011:8

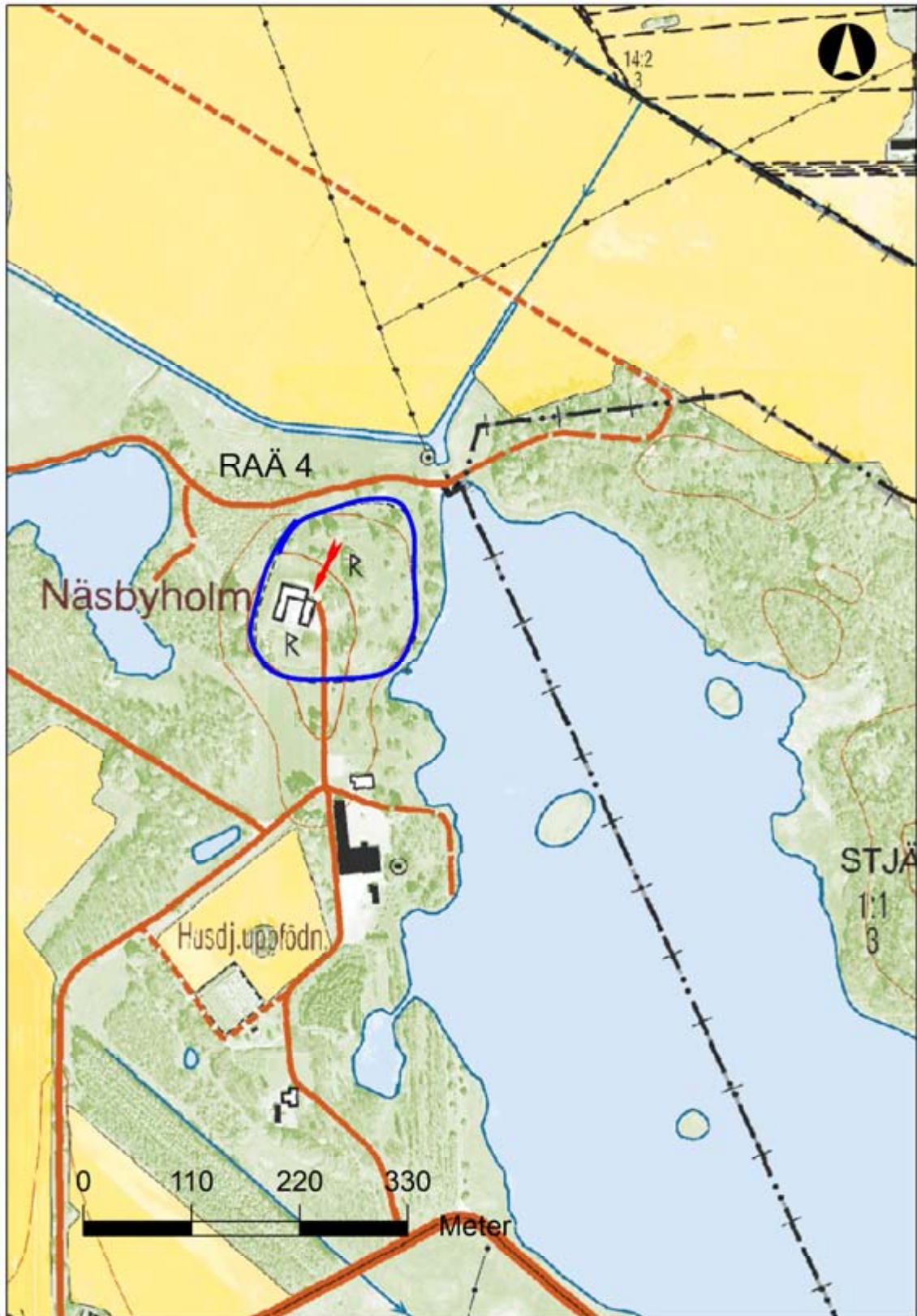
Omslagsbilden visar Näsbyholm vid 1800-talets mitt, då omvandlat i modern medeltidsstil.

Tecknad av Fr. Richardt.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle.

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	5
Tidigare arkeologiska undersökningar	9
Undersökningsresultat 2010	13
Administrativa uppgifter	21

Förundersökningens läge vid Näsbyholms sätesgård.

Sammanfattning

På Näsbyholm sätesgård hade man för avsikt att bygga samman huvudbyggnaden med den östra flygel. Båda byggnaderna är uppförda i modern tid, men på platsen för den medeltida borgens. Inför det att man år 1994 skulle uppföra den östra flygeln så gjordes det arkeologiska undersökningar. De äldre murrester som då påträffades finns i stora delar bevarade under flygelbyggnaden. Ägarens avsikt var att även denna gång försöka finna en grundläggning så att det på liknande sätt med den planerade nybyggnaden skulle vara möjligt att bevara eventuella murrester.

Vid den arkeologiska förundersökningen påträffades rester av äldre byggnader. Dessa bestod dels av rester som ingått i samma byggnadskomplex som man undersökte då flygelbyggnaden skulle byggas år 1994, dels av en tegelmur med en trappa som lett ner till den valvslagna medeltida källare som den nuvarande huvudbyggnaden är uppförd på. Förutom rester efter byggnader framkom även kulturlager, bl a från borgens äldsta tid.

Utifrån förundersökningsresultaten diskuterades en byggnadsteknisk lösning fram med ägaren, Dick von Blixen-Finecke, och med byggfirman som skulle uppföra tillbyggnaden, där de påträffade äldre byggnadslämningarna kunde bevaras under den tilltänkta nybyggnaden. Inga ytterligare ingrepp i byggnadslämningarna eller kulturlagren behövdes.

Inledning

Under våren 2010 utförde Sydsvensk Arkeologi en förundersökning vid Näsbyholms sätesgård och det som i fornminnesregistret går under benämningen RAÄ 4 i Gärdslövs socken – Näsbyholm slottsruin. Näsbyholm ligger på en markerad kulle två kilometer sydväst om Skurup i Trelleborgs kommun.

Gårdens läge är helt förträffligt. Idag lika beundrat för sin naturskönhet som det av allt att döma fordom var ur befästningssynpunkt. Som namnet antyder har Näsbyholm en gång legat på en holme eller ett näs. En vindbrygga ska då ha förbundet borgkullen med fastlandet och vid 1800-talets början nämns att *”flera högder i form af vallar och redutter hafva för få år sedan varit synliga nära omkring”*. Gården var med andra ord sannolikt befäst och låg i den då tämligen stora Näsbyholmsjön. Sjön dikades ut under 1800-talets senare hälft men har under 2000-talet till viss del återbördats sin vattenspegel.

Dagens anläggning utgörs av en huvud- och två flygelbyggnader. Av de medeltida byggnaderna återstår inget ovan mark. Den västra flygelbyggnaden är uppförd år 1749. Huvudbyggnaden uppfördes på 1950-talet. Denna vilar delvis på medeltida grund – en välv källare med ”prydliga korsvalv i spetsbågstil” som C.G. Brunius beskrev den när han besökte Näsbyholm på 1840-talet.

Det nutida Näsbyholm från söder med huvudbyggnaden i mitten. Till vänster den västra 1700-talsflygeln och till höger den år 1994 uppförda östra flygeln. Foto Jorchr 2005.

Då Näsbyholm i början av 1300-talet träder fram i de skriftliga källorna är det som sätesgård för den mäktiga skånska släkten Galen. Här satt riddaren Jens Nielsen, far till Peder Jensen Galen, som var en av dåtidens verkligen stora kyrkliga potentater. Peder Jensen blev kanik 1329 och var dekan vid domkapitlet i Lund. Han valdes till ärkebiskop i Lund och vigdes till detta ämbete av påven i Avignon år 1336. Näsbyholm hade vid denna tid ännu inte hamnat under biskopsstolen utan innehades av hans bror, Anders. Men under nästa generation såldes Näsbyholm av Tuve Galen till ärkebiskop Jacob Gertsen Ulfstad. Vid dennes död 1410 övergick gården till ärkebiskopsstolen, under vilken den hörde fram till reformationen då den som annan kyrklig egendom drogs in till danska staten. Näsbyholm gavs sedan som förläning till en rad gynnade personer tills Sten Bille år 1574 bytte till sig egendomen. Genom gifte kom den sedan till släkten Beck och 1744 genom arv till danske kaptanen Christian Henrik

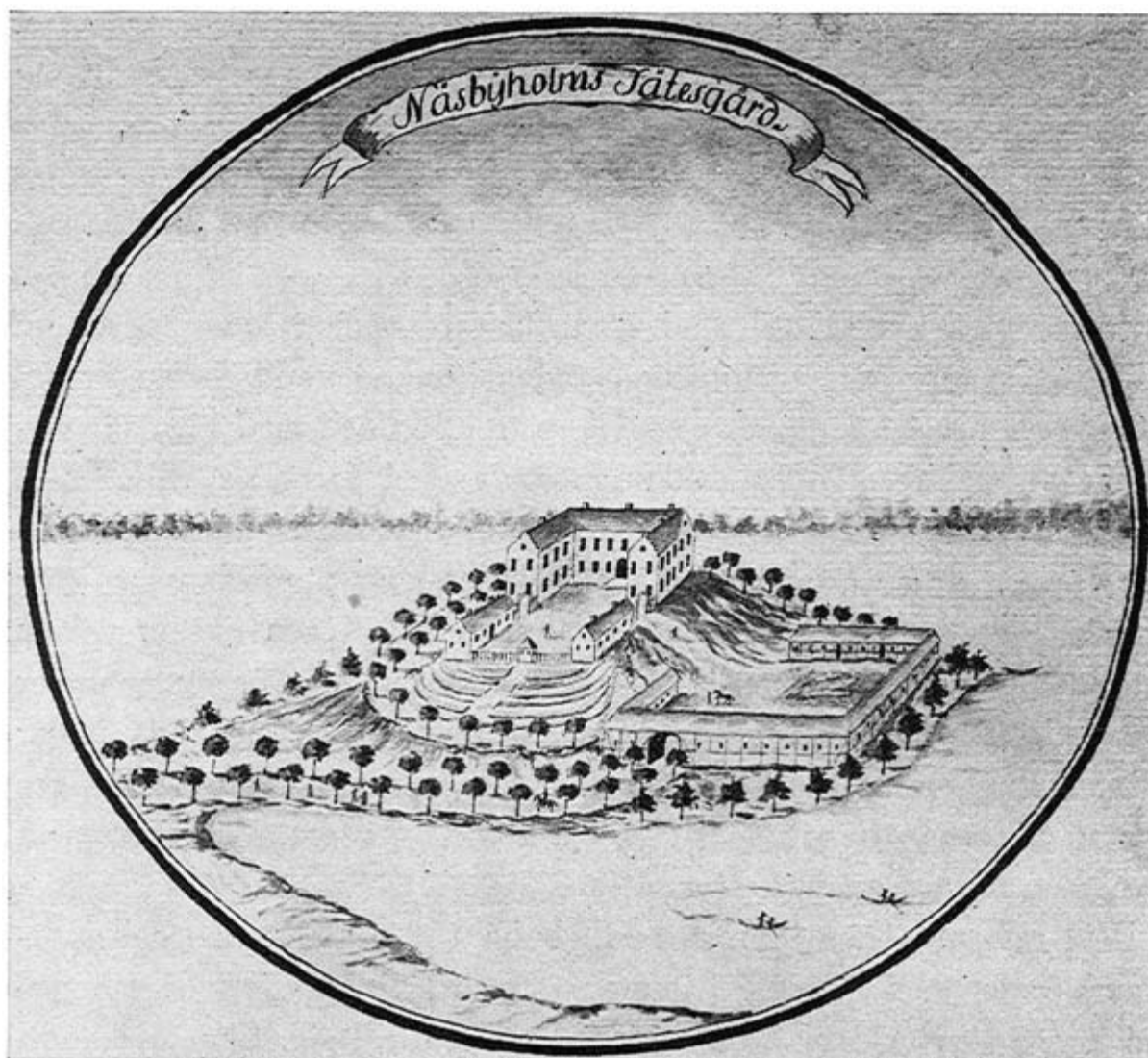

Näsbyholm vid 1800-talets mitt, då det omdanats till en form av modern medeltidsstil. Teckning av Fr. Richardt.

von Finecke, som 1756 gjorde Näsbyholm till fideikommiss. Genom gifte kom det till Conrad von Blixen. Barnen tog även moderns namn och kallade sig von Blixen-Finecke.

Den äldsta beskrivningen av Näsbyholm lämnas 1676 av övers-telöjtnanten Johan Hintzke. Borgen bestod då av tre byggnader kring en gård, vars fjärde sida stängdes av ett plank. Den mellersta byggnaden påstod han var uppförd av ärkebiskop Birger Gunnarsen 1480 och var ett avlångt starkt stenhus med en fyrkantig tornbyggnad av grov gråsten, nästan 10 meter hög och med drygt 1 ½ meter tjocka murar. Flygelbyggnaderna beskrivs vara av korsvirke. En enda väg ledde från stranden över en lång och smal bank upp till borgen, som av folket kallades "ärkebiskop Birgers borg". Birger Gunnarsen var den siste av påven godkända ärkebiskopen i Lund. Under sin tid som ärkebiskop lade Birger Gunnarsen mycken möda på att återförvärva pantsatta gods som varit ärkebiskopssätets och han låg ofta i heta strider med den skånska aristokratin, som han ansåg förgrep sig på kyrkans egendom. Det är inte osannolikt att det faktiskt är han som varit byggherre till stenhuset eller åtminstone att han satt det i stånd. Birger Gunnarsen är känd som byggherre bland annat vid Lunds domkyrka och på Borgeby som under medeltiden också låg under biskopsstolen.

Den äldsta bevarade bilden av Näsbyholm är en akvarell av Anders Sigfrid Rålamb från 1780-talet. Högst uppe på höjden ser man en trelängad anläggning i två våningar. De båda sidolängorna fortsattes av långa, låga flyglar kring infartsvägen. Längre ned bildar ekonomihuset en fyrkant för sig. Gården var redan då

landfast på ett håll. Ännu i mitten av 1800-talet fanns denna borg kvar. I Ljunggrens "Skånska herregårdar", som utkom 1853, beskrives den som "lik ett på skogstopparna uppsatt glänsande diadem".

Anders Sigfrid Rålamb's bild av Näsbyholm vid 1700-talets slut.

År 1865 revs den gamla borgen för att lämna plats för en stor-slagmare anläggning, som dock aldrig blev av. Torrläggningen av Näsbyholmssjön skedde samtidigt. Efter rivningen byggdes nedanför den gamla borgkullen vid sidan av uppfartsvägen ett envånings tegelhus. Det var ursprungligen avsett som förvaltarebostad, men kom efter tillbyggnad av ett hus i vinkel att bli bostad för slottsherrskapet då de vistades på Näsbyholm. Efter en brand 1955 uppfördes det nuvarande corps de logiet uppe på den gamla borgens grund och sammanbyggdes i vinkel med den ännu kvarvarande västra envåningsflygeln. Den östra flygeln tillkom 1994. Det enda som återstår av "ärkebiskop Birgers borg" är de välvda källarrummen i det nya corps de logiet.

Den nya huvudbyggnaden är uppförd på medeltida grund. Källaren undersöktes vid en restaurering 1967 och antas vara rester efter ärkebiskop Birger Gunnersens borg från tiden omkring år 1500.

Tidigare arkeologiska undersökningar

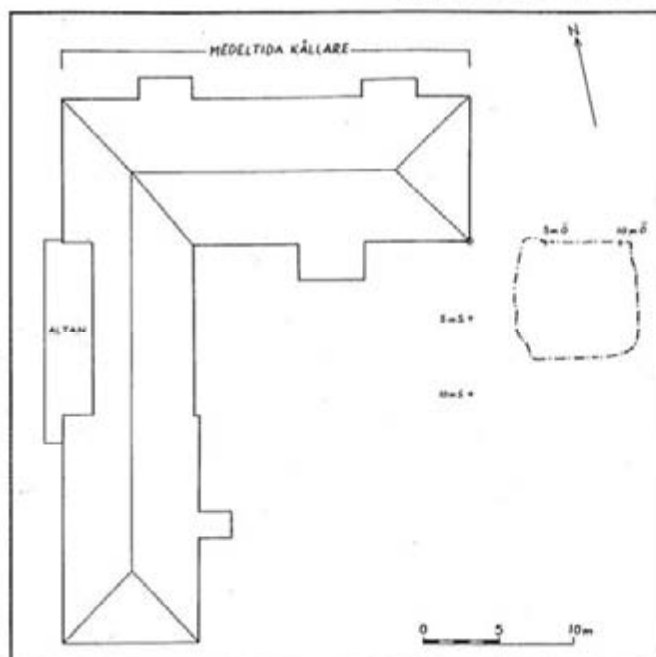
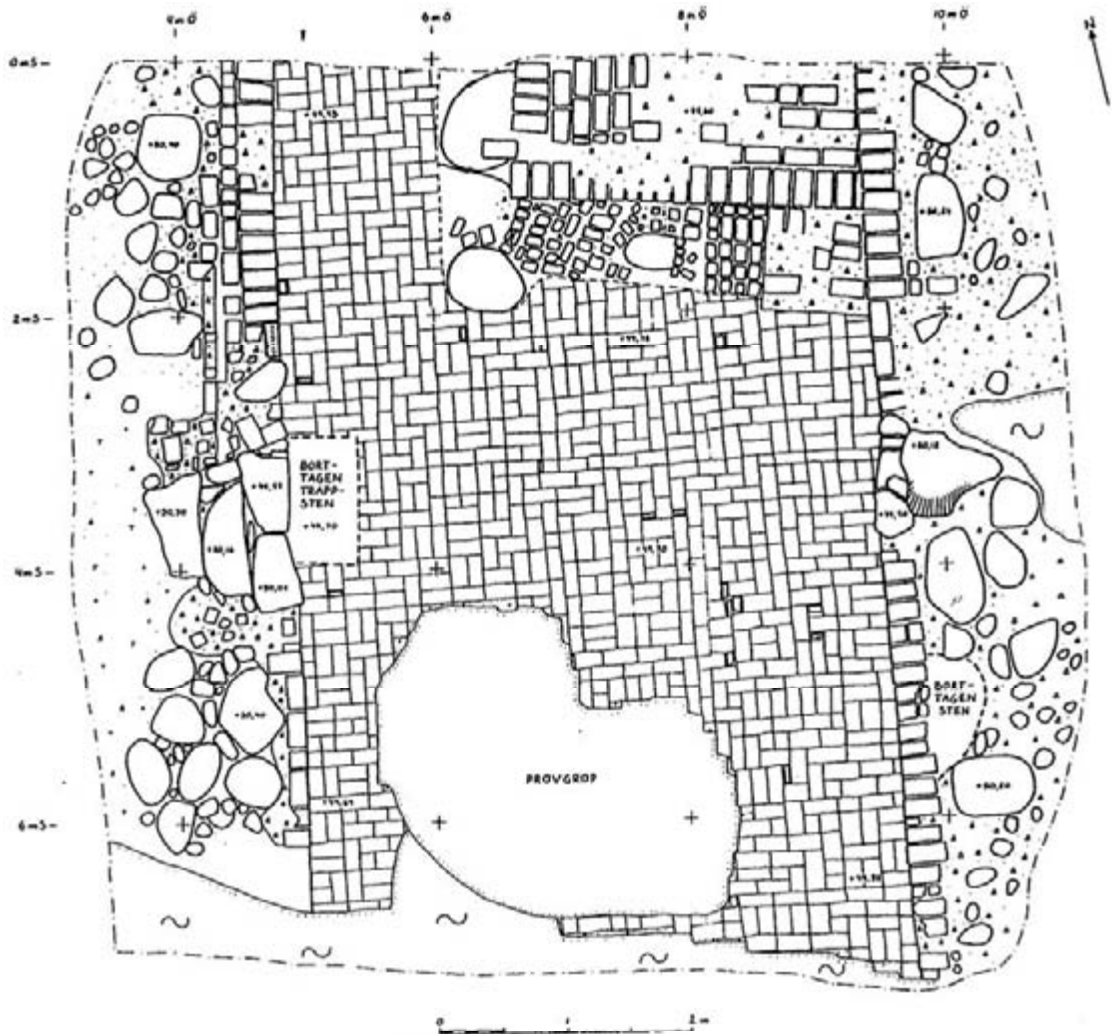
Idag finns sålunda inget av den medeltida borgen bevarat ovan mark. När det gäller byggnadshistoriken har den, åtminstone fram till dess att det gjordes en arkeologisk undersökningar år 1967 och 1994, i hög grad varit kvalificerade gissningar utifrån olika skriftliga beskrivningar och avbildningar. Sven T. Kjellberg skisserar följande huvudförlopp:

- 1) Mittbyggnaden (med välv källare) från medeltid eller 1500-tal.
- 2) Korsvirkesflyglar från 1500 – 1600-talet
- 3) Paviljongerna av sten ersätter korsvirkesflyglarna vid 1600-talets slut; de är lägre än huvudbyggnaden.
- 4) Christian Henrik von Finecke bygger de båda paviljongerna 1749.
- 5) Runt 1820 restaurerar Carl Philip von Blixen-Finecke den östra av dessa.
- 6) 1865 rivs anläggningen och det uppförs en ny bostad i en våning nedanför den gamla borgkullen.
- 7) Efter eldsvådan 1955 uppförs den nuvarande huvudbyggnaden på borgplatsen och förenas i vinkel med den ännu kvarvarande västra flygeln.

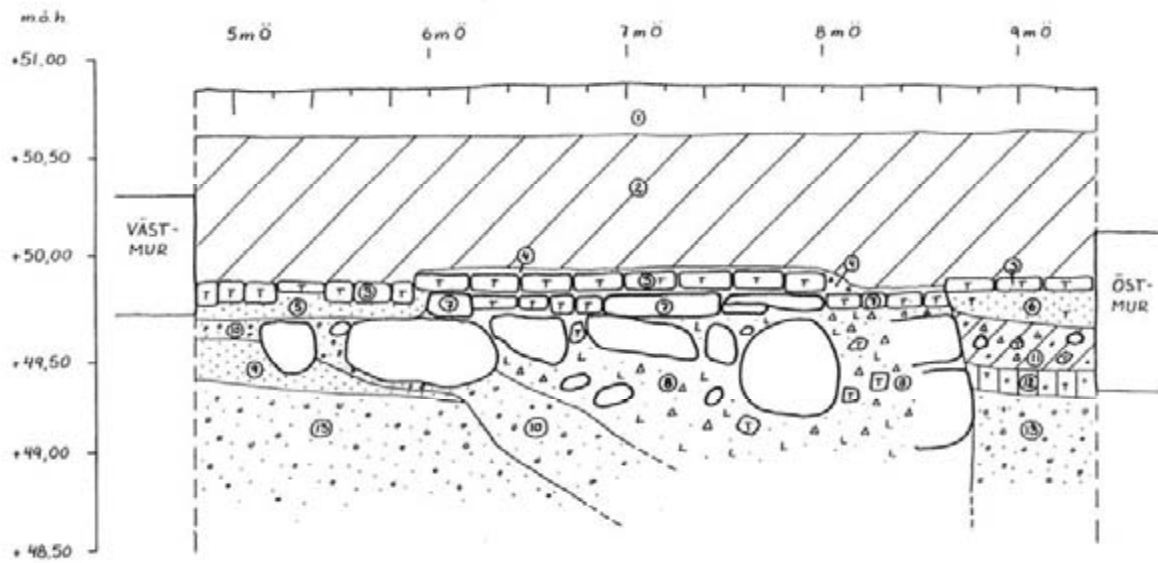
En golvomläggning och restaurering 1967 i den bevarade källare under nuvarande huvudbyggnad gav möjlighet till arkeologiska iakttagelser. Man påträffade då bland annat en mindre stengods-skärva av så kallat Siegburggods (Reisnert 1995). Carl-Axel Mildner från Skånes Hembygdsförbund som utförde undersökningarna uppger att anläggningen ursprungligen varit en försänkt bottenvåning som både med tanke på byggnadsteknik och de påträffade fynden torde härröra från senmedeltid. Följaktligen är det inte alls otänkbart att det är ärkebiskop Birger Gunnersen som varit dess byggherre (Mildner 1967).

År 1994 genomförde Riksantikvarieämbetet UV-Syd en undersökning på gårdsplanen inför återuppförandet av den östra flygeln. Schaktet var cirka 60 m² stort. Byggnadslämningar från två skilda tidsskeden påträffades. De yngsta som låg mellan ½ till 1 meter under nuvarande markyta utgjordes av den östra och västra långmuren samt ett golv till den östra längan. Byggnaden sträckte sig norrut utanför exploateringsområdet. Denna påträffade delen av östra längan hade en bottenplan som var uppförd som en halvkällare och grundlagd ungefär en halvmeter under dåvarande markytan. Långsidorna var uppförda av gråsten och tegel samt var fogade med kalkbruk. Den västra muren, som till största delen bestod av tegel, var grundlagd direkt på borgkullens morängrus. Den östra sidan, som var uppförd nära borgkullens kant, var djupt nedgrävd i morängruset och hade en kraftig grundmur bestående av sten och kalkbruk. Båda de påträffade murpartierna hade dörröppningar och enkla stentrappor som ledde ner till halvkällaren. Invändigt var källaren klädd med tegel som ursprungligen hade varit putsad. Källargolvet bestod av ett vällagt tegelgolv. På golvets norra del fanns lämningar av ett murat fundament som troligen fungerat som trapphus. Efter att fundamentet och tegelgolvet tagits bort stod det klart att dessa var uppförda ovanpå äldre golv och murpartier. Dessa äldre byggnadslämningar, som bland annat utgjordes av en kraftig mur av gråsten med inblandning av tegelbitar och sammanfogat med ett sprött lerbruk, uppges att de ”med all säkerhet tillhörde Näsbyholms medeltida skede” (Kriig 1996).

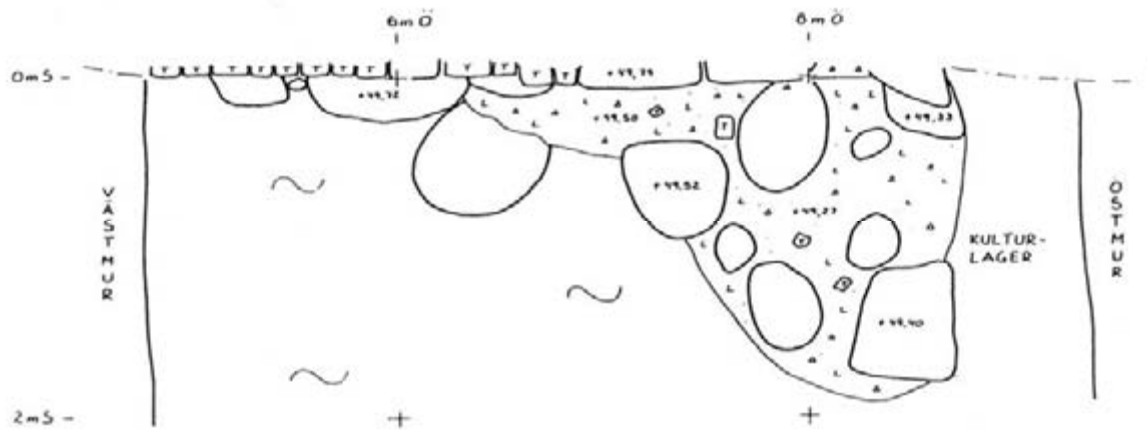
Näsbyholms sätesgård, Gärdslövs socken, RAÄ 4

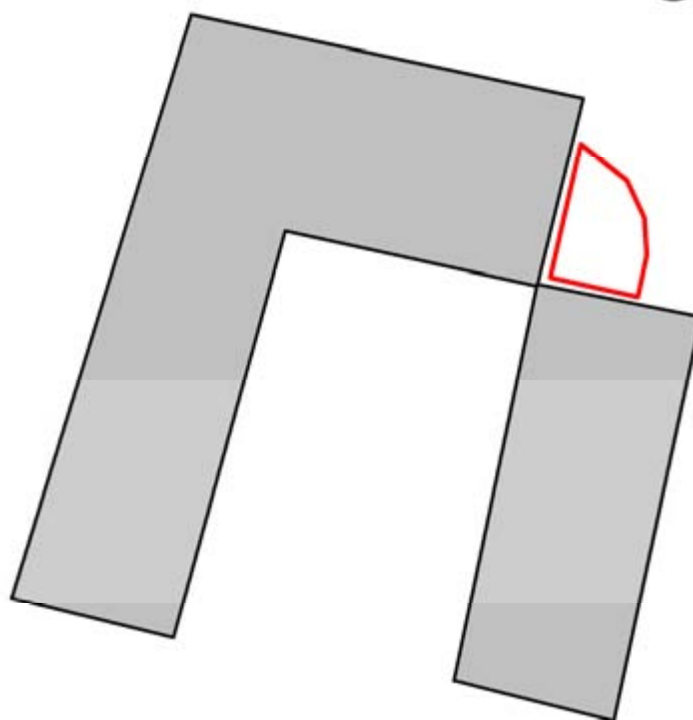
Till vänster en översiktsritning med det schakt markerat som grävdes 1994, då den östra flygelbyggnaden skulle återuppföras. Övan en planritning över de byggnadslämningar som påträffades.

① Grus och maljord. ② Rosmassor. ③ Tegelfolv, yngre byggnad. ④ Kalkbruk. ⑤ Sättsand. ⑥ Sättsand och tegelflis. ⑦ Sten- och tegelfolv, äldre byggnad. ⑧ Grundmur av stenblock, småsten, tegelbiter och lerbruk.	⑨ Fin ljus sand. ⑩ Morän grus. ⑪ Raseringslager av sten, tegelkross, träkol och lerbruk. ⑫ Kulturlager med träkol, tegelflis och djurben. ⑬ Steril morängrus.

Överst: Sektion mot norr i 1994-års schakt. De stora stenarna utgör den äldre grundmuren som påträffades.
Nederst: Plan över den äldre grundmur som påträffades vid 1994-års undersökning.

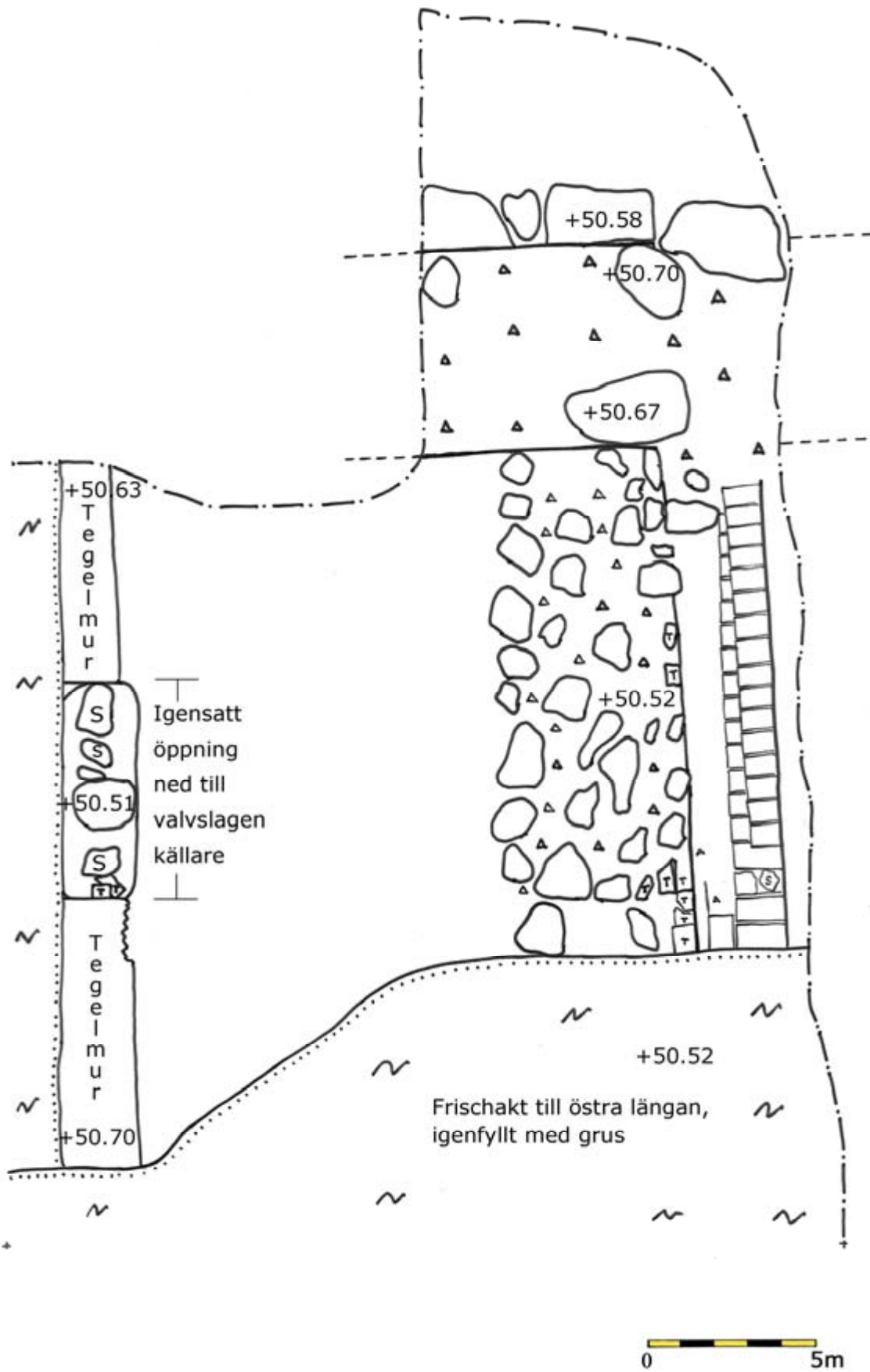

Undersökningsområdet (markerat med rött) ansluter i söder till den undersökning som gjordes 1994 inför byggandet av den östra flygeln. Mot väster ansluter det till huvudbyggnaden med medeltida källare.

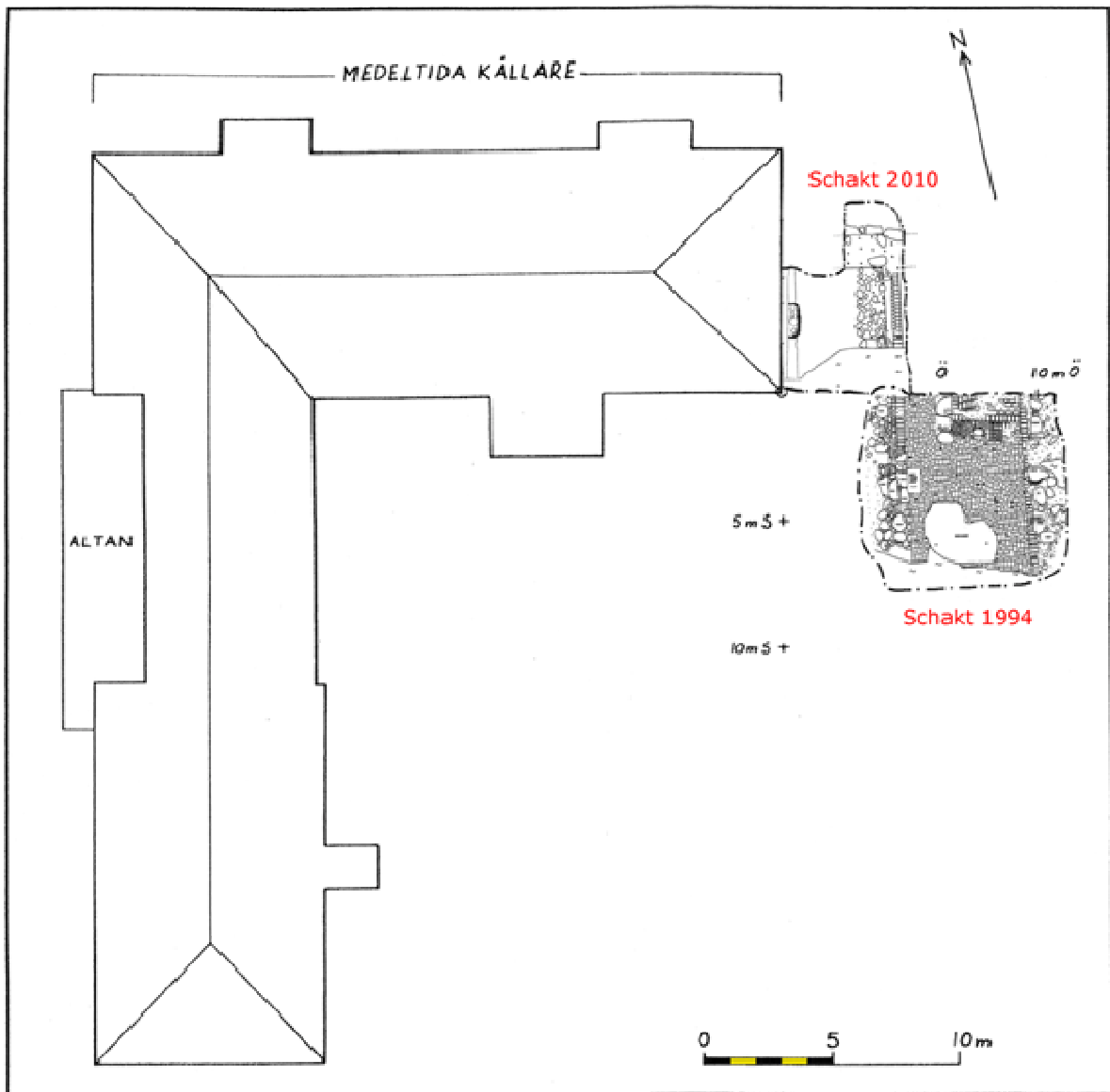

Undersökningsresultat 2010

Undersökningsytan 2010 anslöt i söder till den yta som undersöktes 1994 och i väster nådde den in till huvudbyggnadens gavel. Det fanns därför goda skäl att anta att det skulle finnas arkeologiskt intressanta lämningar dolda under mark. Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att fördjupa kunskapen om fornlämningen, men samtidigt att försöka finna ett sätt att bevara eventuella lämningar genom att inte gräva bort dem. Nästan direkt under singelbeläggningen framkom det rester efter äldre byggnader. Dessa hade inte rent fysisk kontakt med de lämningar som tidigare undersöktes. Vid uppförandet av den östra flygeln hade ett frischakt grävts som resulterat i att ett närmare två meter brett grusfyllt dike skiljde 2010 års undersökning från den yta och de lämningar som undersöktes 1994. Men det finns andra kännetecken än de rent stratigrafiska som kan hjälpa oss att fastställa byggnadsutvecklingen. När C.G. Brunius besökte borgen på 1840-talet beskriver han att borgen bestod av en huvudbyggnad med två flyglar, varav den ena enligt honom torde vara av medeltida ursprung och den andra från senare tid. Husen var uppförda i tre våningar med grova stenmurar i kalkbruk. Denna beskrivning står i kontakt till Hintzkes beskrivning, där han uttryckligen nämner att båda flyglarna var av korsvirke.

Ovan: Översiktsplan över undersökningarna vid Näsbyholms sätesgård.

Motstående sida: Planritning över de påträffade murlämningarna 2010. I väster ansluter de till huvudbyggnaden. Dock har ett dike för avloppsrör lagts ned och stört dess västra kant in mot den medeltida källaren. Längst i öster syns en kraftig mur, med största sannolikhet en fortsättning på en av de grundmurar man även stötte på vid 1994-års grävning. Men i denna ingår det även äldre partier.

Vid 2010 års undersökning framkom det längst i öster en kraftig mur. Den är med största sannolikhet en fortsättning på den västra långsidan till flygelbyggnaden som tidigare funnits i öster på slottsanläggningen och som man även stötte på vid 1994-års grävning. Bruket var ett gulaktigt kalkbruk med ganska hög inblandning av lera. Längst i norr har muren vinklat av mot öster och bildat flygelns nordgavel. Men det ingick även ett äldre murparti i denna mursträckning, som vinklat av mot väster in mot huvudbyggnaden. Denna äldre mur bestod dels av ett tegelparti (bilden ovan) som kan ha fungerat som en nord-sydlig mellanvägg i en byggnad äldre än östra flygeln och dels av en öst-västlig gråstensmur som vinklade av västerut in mot huvudbyggnaden och som hade ett helt annat och mycket vitare kalkbruk än vad som fanns i den yngre muren som vinklade av österut. Det äldre tegelpartiet och delar av den äldre öst-västliga gråstensmuren har vid uppförandet av flygelbyggnaden, förmodligen på 1700-talet, inlemmats i denna byggnad. De äldre murarna har då sannolikt varit nedrivna ned till ungefär den nivå där de nu uppdagades vid den arkeologiska undersökningen eftersom det gulaktiga lerhaltiga bruket på flera ställen på denna nivå överlgrade det äldre vita kalkbruket.

Foto från söder av murarna till den äldre flygelbyggnadens västra långsida och gavel.

Foto från norr. Närmast skimtar en del av den öst-västliga gråstensmuren. I tegelpartiet med nord-sydlig sträckning kan man se två olika kalkbruk – ett gulaktigt lerhaltigt bruk som är yngre och ett vitare äldre.

I väster påträffades en tegelmur som ansluter till huvudbyggnaden och den medeltida källaren. Dock har ett dike för avloppsrör som lagts ned stort dess västra kant in mot den medeltida källaren. Tegelmuren hade samma typ av tegel som det påträffade äldre tegelpartiet i öster och var grundlagd på ett skift gråstenar cirka 1,30 m under nuvarande marknivå. Grundstenarna var cirka 20 centimeter stora. Ovan dessa hade man lagt på ett 5-10 cm tjockt lager med kalkbruk för att jämna av ytan. Därefter vidtog själva tegelmuren. Tegelmuren har ursprungligen haft en öppning som senare satts igen. Denna öppning har lett ned till den medeltida valvslagna källaren som ligger under den nuvarande huvudbyggnaden och har sannolikt tillsammans med det äldre tegelpartiet i muren som påträffades i öster ingått i det medeltida huvudgårdskomplexet. Tillsammans med det äldre parti av en gråstensmur som vinklade av västerut in mot den medeltida källaren har tegelpartierna bildat en mindre byggnad eller mer troligt ett rum i en byggnad som ingått i den medeltida sätesgården.

Precis som vid 1994 års undersökningar blev det påträffade arkeologiska fyndmaterialet även denna gång mycket litet, vilket inte är helt ovanligt i just aristokratiska miljöer. Bland fynden märks en dekorerad golvplatta, några skärvor från en rödgodskanna, ett avsågat horn och en griskäke.

Parti av den tegelmur som påträffades längst i väster in mot den nuvarande huvudbyggnaden.

Tegelmuren som ansluter till den medeltida källaren under huvudbyggnaden (övre bilden) var grundlagd cirka 1,30 m under nuvarande marknivå och bevarad till drygt en meters höjd. Den hade en öppning som lett ner till den valvslagna källaren och har ingått i det medeltida huvudgårdskomplexet. Den undre bilden visar några av de påträffade fynden – en dekorerad golvplatta, några skärvor från en rödgodskanna, ett avsågat horn och en griskäke.

Utifrån förundersökningsresultaten diskuterades sedan en byggnadsteknisk lösning fram med ägaren, Dick von Blixen-Finecke, och med byggfirman som skulle uppföra tillbyggnaden, där de påträffade äldre byggnadslämningarna helt och hållet kunde bevaras under den tilltänkta nybyggnaden.

Administrativa uppgifter

Fornlämning:	Nr 4, Gärdslov socken
Länsstyrelsen i Skåne dnr:	431-88103-09
Datum för beslut:	2010-02-08
Projektnummer:	100014
Län:	Skåne
Kommun:	Trelleborg
Socken:	Gärdslov
Fastighet:	Näsbyholm 2:1
Läge:	Ekonomiska kartan, blad 2D 0a
Fältarbetstid:	2010-04-26 – 2010-04-28
Antal arbetsdagar:	3
Antal arkeologtimmar:	24
Exploateringsyta:	40 m ²
Personal:	Lars Salminen
Uppdragsgivare:	Näsbyholm fideikomiss
Tidigare undersökningar:	1967, 1993, 1994
Fynd:	LUHM 31506
Dokumentationsmaterial:	Ritningar och foton arkiverade på Regionmuseum/Landsantikvarien i Skåne, Lund
Kostnader:	37520 kr (exkl. moms)

Sydsvensk Arkeologi AB rapportserie 2011

1. Södervidinge kyrkogård - Södervidinge sn, FU 2010, Bertil Helgesson
2. Nytt golv i Östraby kyrka, Östrabys sn, FU 2011, Jan Kockum
3. Ny belysning, Gamla staden 8:1 i Helsingborg, Helsingborg, FU 2010, Jan Kockum
4. Balsby 23:1 & 29:2, Nosaby sn, FU 2010, Anders Edring
5. Fjärrvärme i Östra Tommarp - Östra Tommarp sn, FU 2010, Lars Jönsson
6. Fjärrvärme genom Härlövs by, Kristianstad, FU 2010, Jan Kockum
7. Svedala kyrka, Svedala sn, FU 2010, Lars Jönsson
8. Näsbyholm sätesgård, Gärdslövs sn, FU 2010, Lars Salminen

